

KLASİK SOSYOLOJİDE BEDEN PROBLEMİ VE BİRER BEDENSEL DENEYİM OLARAK SAĞLIK-HASTALIK ÇÖZÜMLEMELERİ

İrfan KAYA*

Özet

Bu çalışmada ilk olarak; klasik sosyolojide ihmal edilmiş bir alan olarak *beden* konusu eleştirel bir dille ele alınacaktır. Bu bağlamda, batı bilim anlayışında egemen paradigma olan pozitivist akım ve kartezyen düşüncenin ruh-beden ayrımı irdelenerek, beden ve sağlık-hastalık sosyolojisinin bir imkan olarak olabilirliği tartışılacaktır. İkinci olarak; sağlık-hastalık çözümlenmeleri birer bedensel deneyim olarak analiz edilmeye çalışılacak, son olarak; Nietzsche'nin toplumsal çözümlenmelerinde kullandığı sağlık-hastalık eğretilenmesi değerlendirmeye dâhil edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Beden, Sağlık-Hastalık Sosyolojisi, Cisimleşme.

THE BODY PROBLEM OF CLASSICAL SOCIOLOGY AND AS A BODILY EXPERIENCE ANALYSIS OF THE HEALTH-ILLNESS

Abstract

In this study first of all; will be discussed with a critical language neglected as an area the subject of body in Classical sociology. In this connection, understanding of western science paradigm of positivist which is the current and body-spirit distinction of Cartesian thought examined, so sociology of the and health-illness the possibility of a facility discussed. Secondly; to work to be analyzed as a bodily experience analysis of the health-illness. Consequently; will be evaluated Nietzsche's used of social solutions metaphors of health-illness.

Key Words: Body, Sociology of Health-Illness, Embodiment.

* Dr., Gürün Toplum Sağlığı Merkezi, (irfankaya40@mynet.com).

Giriş

Sosyal olayların bilimsel olarak incelenmesi ve toplumsal sorunlara çözüm arayışı, sosyoloji bilimini doğurmuştur. Ancak 19. yüzyılda doğa bilimlerinde yaşanan kesinlik ideali sosyal bilimleri de sarmalamış, bu kesinlik sarmalı, sosyolojinin bir disiplin olarak doğa bilimlerine eklenmesine neden olmuştur. Bu ise, başta sosyoloji olmak üzere sosyal bilimlerde bir kimlik ve yöntem sorunu haline gelmiştir.

Sosyoloji bilimi zamanla bilim dünyasında yaşanan gelişmeler ve uzmanlaşmanın etkisiyle kurumlar sosyolojisi, kent sosyolojisi, bilim sosyolojisi, aile sosyolojisi, din sosyolojisi gibi pek çok alt dallara ayrılmak zorunda kalmıştır. 1950'lerden itibaren de sağlık ve hastalığın neden ve sonuçlarıyla toplumsal açıdan ilgilenen sağlık sosyolojisi ortaya çıkmıştır. 80'li yıllardan itibaren ise klasik sosyolojinin ihmal edilmiş bir alanı olarak kabul gören beden konusunda artarak yoğunlaşan bir ilgi söz konusu olmuştur.

Son yıllarda diyet, güzellik, estetik cerrahi, magazin, spor, vücut geliştirme, cinsellik, cezalandırma, sağlık, eğitim vs. gibi alanlarda yaşanan gelişmeler beden sosyolojisine olan ilgiyi artırmıştır. Giddens'a göre yemek yeme alışkanlıklarımızın bozulması, bedene duyulan ilginin bir göstergesidir. Giddens'a göre beden toplumun dışında var olan, fiziksel bir şey değildir. O bedene toplumsal bir nitelik atfeder, biyolojik yönü kadar, toplumsal yönüne de vurgu yapar.¹ Buna bağlı olarak, *hastalık* olarak nitelendirilen fenomeni de

¹ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, Ankara: Ayraç Yayınevi, 2000, s. 126. Ayrıca beden konusunda yazdığı yazılarla dikkat çeken belli başlı isimlerden Bryan S. Turner, *The Body and Society*, London: Sage Publications, 1996. John O'neil, *The Communicative Body Studies in Communicative Philosophy, Politics and Sociology*, Evanston Northwestern University Press 1989. ve ülkemizde Yasin Aktay, *Body, Text and Identity*, (Yayınlanmamış doktora tezi), ODTÜ, Ankara 1997. Sezgin Kızılcık, "Küreselleşme, Beden ve Şizofreni", *C.Ü. Tıp Dergisi*, sayı 25 Özel Ek, Ali Esgin, "Beden Sosyolojisi Açısından Popüler Kültür ve Kadın", *İnönü Üniv. Sanat ve Tasarım Dergisi*, Özel Sayı, Cilt 1, 2011. Ejder Okumuş, "Bedene Müdahalenin Sosyolojisi", *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, www.esarkiyat.com ISSN: 1308-9633 Sayı II, Kasım 2009 Ceren Aksoy Sugiyama, "Antropolojide Beden Sorunsalına Bedenleşme Teorisinin Katkısı", *Ankara Üniv. DTCF Antropoloji Dergisi*, Sayı 24, v.s. Sağlık-hastalık sosyolojisi alanında yapılmış çalışmalar; Turner, *Medical Power and Social Knowledge*, Second Edition, London: Sage Publications, 1995. Michael Foucault, *Kliniğin Doğuşu*, çev. Temel Keşoğlu, İstanbul: Doruk Yayınları, 2002. Talcott Parsons, "Sağlık ve Hastalık: Sosyolojik Bir Eylem Perspektifi", *Toplumbilim Dergisi*, Sağlık Sosyolojisi Özel Sayısı, Sayı 13, Temmuz 2001. Orhan Türkdoğan, *Kültür ve Sağlık-Hastalık Sistemi (Doğu'da Bir Kasabanın Tıbbi Sosyoloji Açısından İncelenmesi)*, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1991, s. 13. Aytül Kasapoğlu, *Sağlık Sosyolojisi Türkiye'den Araştırmalar*, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları, 1999. Kızılcık, *Kırsal ve Kentel Kesimdeki Sağlık Sisteminin Sosyolojik Açısından Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995. Zafer Cirhinlioğlu, *Sağlık Sosyolojisi*, Ankara: Nobel Yayınları, 2001. Mehmet Bayyığıt, "Sağlık-Din Sosyolojisi", *SÜİFD*, Sayı 12, Güz 2001. Ülgen Oskay, "Medikal Sosyolojide Bazı Kavramsal Açıklamalar", *Sosyoloji Dergisi*, E.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, Sayı 4, 1993, s.74-92. Sevinç

ontolojik olarak zamana ve mekana göre değişiklik gösterdiğinden rölatif olarak değerlendirmek gerekir. Medikal alanda hümaniter disiplinler, hastalık diye nitelendirilen şeyin sosyal bağlamını da göz ardı etmemek gerektiğini kabul ederler. Tıp, pozitivist paradigmanın ontoloji ve epistemolojisi gereği bedene bilimsel veri sağlayan ve her an müdahale edilebilecek bir nesne olarak bakar. İşte bu nedenle bedensel bir deneyimi anlamak üzere geliştirilen hümaniter bilimler, ontolojik olarak bedeni *yaşanılan beden* olarak varsaymak zorundadır.² Turner'ın da vurguladığı gibi, batı sosyal bilim anlayışındaki temel teorik ve pratik problem, tıp, siyaset ve din gibi alanlarda insan bedenini ele alan çalışmaların, geleneksel akıl/beden ayrımı varsayımına dayanması ve bedenselliğin ihmal edilmesidir.³

1. Sosyolojik Düşüncede Epistemolojik Büyük Kopuş

Sosyolojik düşünce geleneği, (20.yüzyılın son çeyreğine kadar) beden sosyolojisine imkân verecek tartışmaların çok uzağında kalmıştır. Klasik dönem sosyologların çalışmaları, sosyolojinin pozitivist güdümlü temel önermelerini öncelediğinden, beden (oradan sağlık-hastalık) olgusu üzerinden geliştirilecek sosyolojik bir bakış açısı sun(a)mamıştır. Klasik sosyolojinin bütün kavramsallaştırmaları, toplumsal aktörün soyut ve âdeta mücessem olmayan bir özne kategorisi olarak toplumsal etkinlikte bulunduğu yönündeki bir varsayım üzerine bina edilmiştir.

Sosyolojide özellikle hastalıkların siyasal, ekonomik ve toplumsal boyutu disiplinler arası bir yöntem ile incelenmiştir.⁴ Aslında bu bilimsel bir araştırma için temel sorun oluşturacak bir durum tespitidir. Ayrıca burada üzerinde durulması gereken temel sorunsal, sağlık sosyolojisi diye bilinen alanı mümkün kılacak yeterli kavramsal çerçeve bulunup bulunmadığıyla ilişkilidir. Bunun cevabı ise klasik sosyolojinin, kartezyen ruh-beden ayrımına duyduğu koşulsuz bağlılıkta aranmalıdır. Tanrısını hayatından dışlamış insanın içine düştüğü anafordan kurtulma çabası⁵ olarak da okunabilecek sağlık sosyolojisine imkân veren bedenın merkeze alındığı toplumsal çözümler,⁶ 1980'li yıllarda yapısalcılık-sonrası Fransa'sında ve sosyoloji

Özen, "Sağlık ve Sosyo-Kültürel Yapı Değişkenleri", *Sosyoloji Dergisi*, E.Ü.Edebiyat Fakültesi Yayınları, Sayı 5, 1994, s.112-129.

² Sugiyama, "Antropolojide Beden Sorunsalına Bedenleşme Teorisinin Katkısı", s. 14.

³ Turner, *Regulating Bodies*, Essays in Medical Sociology, London: Routledge, 1992, s. 32.

⁴ Turner, *Regulating Bodies*, s. 29.

⁵ Aktay, "Tarihselcilikteki Huzur İradesi", *Fecr Yay.*, III. Kur'an Sempozyumu, Ankara 1997, s. 3.

⁶ Beden ve sağlık-hastalık arasındaki ilişki Cisimleşme konusunda daha ayrıntılı olarak anlatılacaktır. Ayrıca biz Nietzsche'nin, sosyolojik gelenek içerisinde oldukça ihmal edilmiş bir düşünür olduğunu düşünüyoruz. Nietzsche sayesinde bedenın, toplumsal eylem içerisinde bizzat maddi varlığının bir iktidar kaynağı, eylem kaynağı dolayısıyla toplumsal eylemin en temel koşulu

analizlerinde insan özneyi dışsal bir veri olarak değil, ete kemiğe bürünmüş toplumsal aktörün toplumsal etkinlikte bulunduğunu kabul eden sosyolojilerin çıkış noktası yapılmasıyla mümkün olagelmıştır.⁷ Sağlık-hastalık sosyolojisi çözümlenmesi beden üzerinden yapılmak durumundadır. Zira kimin hasta ve/ya sağlıklı olduğu beden üzerinden konuşmayı gerektirir. Burada beden konusunun ele alınışı, sağlık sosyolojisinin kavramsallaştırılması çabası olarak anlaşılmalıdır. Sağlık-hastalık olgusu üzerinden geliştirilen sosyoloji perspektiflerinde genel olarak insan vücudu, toplumsal eğilimlere ve sınırlara sahip, toplumsal olarak yapılanmış bir gerçeklik olarak ele alınmak durumundadır. Marx'tan Durkheim'a kadar bütün sosyoloji geleneği ise toplumsal gelişmenin esas odağının ruh/zihin olarak görülmesi nedeniyle, sağlık-hastalık olgusuna çerçeve sağlayacak bir epistemolojiden çok uzak kalmıştır. Klasik sosyoloji geleneğinin bu sağlık-hastalık olgusunu içlerine almayı, sağlık-hastalık olgusu üzerine günümüzde yapılan çalışmalara katkısı olmadığı anlamına da gelmemektedir.

1789 Fransız devrimi ve Avrupa'da sanayi devriminin ortaya çıkmasına paralel olarak sosyoloji de bir bilim dalı olarak gelişmeye başlamış, dönemin sorunlarına ışık tutmaya çalışmıştır. Klasik sosyolojide önemli yer tutan Comte, Durkheim, Marx, Simmel, Weber gibi dönemin düşünürleri, bu süreçte hızla değişen kültürel, siyasal, ekonomik, teknolojik ve toplumsal değerleri çözümlenmeye yönelmiştir. Klasik kuramcılarını ilgilendiren, katı olan her şeyin buharlaştığı, pre-kapitalist, geleneksel toplumlardan daha dinamik akışkan sanayi kapitalizmine o sancılı geçişin analiz edilmesi ve bu analiz sırasında kullandıkları yabancılaşma, anomi, sınıf mücadelesi, bürokratik rasyonalite gibi üst-anlatılar olmuştur. Bu klasik kuramcılar toplumu temel analiz nesnesi olarak kabul ederek toplumsal düzen, toplumsal kontrol, bir toplumsal sistem olarak endüstri toplumlarının heterojenliği, işlevleri, gibi konular üzerinde durmuşlardır. Dolayısıyla bilimsel kesinlik arayışı, ussallık, sistem analizleri dönemin temel parametreleri iken, insanı merkeze alan felsefeler icat edilirken, toplumu Tanrının yerine koymaya çalışan argümanlar ortaya atılmışken, bedeni ruhun hapisanesi olarak gören yaklaşımlar genel kabul görmüş iken, "baş belası" din ussallaştırılmaya çalışılırken, sağlıktan

olduğunun düşünülmesinin yolu açılmıştır. Bkz. Aktay, "İktidarın Nesnesi ve Kaynağı Olarak Beden ve Kimlik Politikaları", 3. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Eskişehir, 2-4 Kasım *Sivil Toplum Dergisi*, Yıl 1, Sayı 2, 2003, s. 2. Nietzsche'de yazılarının çoğu kendi bedeninin hastalığı ile toplumsal bedenin hastalığı eğretilemesi üzerinedir. bkz. Georg Stauth-Bryan S.Turner; *Nietzsche'nin Dansı, Toplumsal Hayatta Hınç Karşılıklılık ve Direniş*, çev. Mehmet Küçük, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2005, s. 278. Nietzsche'nin Dansı'nda Turner, Nietzsche'nin kendi sağlık ve hastalık anlayışını toplum kuramıyla ilişkili olarak işlemeye çalıştığına işaret etmektedir.

⁷ Emre Işık, *Beden ve Toplum Kuramı, Öznenin Sosyolojisinden Bedenin Sosyolojisine*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1998, s. 65.

yola çıkararak ahlak teorisi geliştirmek ve felsefesini beden üzerinden yapmak, beden üzerinden toplumsal çözümler serdetmek, toplumsal eylem içindeki insanın o eyleminin sağlık ve hastalık gibi bedensel niteliği veya motivasyonuna dikkat çekmek, sağlık ve hastalığı birer bedensel deneyim olarak kabul etmek ve hastalığı bir yabancılaşma biçimi olarak tanımlamak kimsenin aklına gel(e)mezdi. Klasik düşünürlerin ortak teması toplumların modern öncesi aşamadan modern aşamaya geçişi olmuştur.⁸

Sosyoloji tarihinin klasik düşünürlerinden olan Weber ve Marx'ın kuramlarında beden var olmayan bir konudur. Weber'in sosyolojisinde biyolojik sistem olarak herhangi bir toplumsal aktör kavramından bahsedilmediği gibi konu ile ilgili hiçbir yorum da yapılmaz.⁹ Weber, sadece *Protestan Ahlakı ve Kapitalizm* adlı çalışmasında Kalvenist öğretinin bütün bedensel zevklere savaş açtığını söylemek suretiyle bedene çeşitli göndermelerde bulunur.

Marx'cı yaklaşımın da bedene materyalist kuramında yer vermesi beklenirken Marx tarafından ihmal edildiği görülmektedir. Turner'a göre Durkheim görüş ve yazılarında beden konusuna direkt yer vermemekle birlikte Weber'de olduğu gibi insan bedenine göndermelerde bulunmakla yetinmiştir. Durkheim için beden aslında bayağı olanı, kutsalın dışında kalanı temsil etmekle kalmaktadır.¹⁰

Sosyolojik bakışa doğrudan "beden"i dâhil etmeyen klasik sosyoloji buna rağmen onu tamamen yok da saymamıştır. Doğa bilimlere karşı gösterdiği tavrını zedelemeyecek şekilde toplumsal biyolojinin izin verdiği ölçüde varlığını kabul ettiği bedene *görünmez* bir nitelik atfetmiştir; beden vardır ama görünmemektedir.¹¹

Sağlık-hastalık sosyolojisine dâhil olacak çözümlerlerin, öncelikle sosyal aktörün ete kemiğe bürünmüş, cisimleşmiş varlığıyla dikkate alınması, bireylerin kendi kimliklerini tanımlama, kendi bedenleri ve arzuları üzerinde egemenlik kurma ve benlik teknikleri aracılığıyla bir özgürlük pratiğini yürürlüğe koyma gücüne sahip olduklarını ortaya koyan ve savunan teorilerin sosyolojide imkân bulması lazım gelmektedir. Nitekim bir sağlık-hastalık sosyolojisinden bahsedebilmek için toplumbilimin evvela, toplumsal görüngüler konusundaki cisimleşmiş varoluşumuz yoluyla gerçekleşen ve temelde kişisel olan deneyimimiz üzerine bir düşünüş niteliğine sahip olması gerektiği anlaşılmaktadır. Çünkü bir disiplin olarak toplumbilimin görevi,

⁸Aylin Nazlı, "Görünmeyen Bedenden Görünen Bedene Bedenin Sosyolojisi," Ankara: *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 2005, sayı 2, s. 73.

⁹ Turner, *Regulating Bodies*, s. 7.

¹⁰ Işık, *Beden ve Toplum Kuramı*, s. 124.

¹¹ Nazlı, "Görünmeyen Bedenden Görünen Bedene Bedenin Sosyolojisi," s. 73.

eylem alışkanlığı olarak ifade edilebilecek gündelik hayat alanındaki en basitinden gereksinimlerini ve arzularını doyurmaya çalışan cisimleşmiş eyleyenler arasındaki süregelen mübadelelerden biraradılığı anlamaya çalışmak olmalıdır; sonuçta toplumbilimin bireyin habitus'uyla -öncelikle eyleyenlerin zorunlu olarak pratik nitelikte olan nitelikleriyle- ilgilenmesi gerekir.¹² "Toplumsal eylemler toplumbilimi" anlamına gelen bu satırların gerçekleşmesi, pratik gerçekliğin duyumsal dünyası içerisinde yaşanan deneyimler üzerine kuram geliştirmek anlamına gelmektedir. Böylesi bir toplumbilim kuram olarak, deneyime verdiği ağırlıktan ve biçimsel ussallığa eleştirel yaklaşacağından dolayı oldukça öznel, düşünümsel ve kişisel bir niteliğe bürünecektir. Bu çalışmada aslında sosyolojinin/toplumbilimin tanımı üzerinden tartışma yapılmak istenmektedir. Bize göre böylesi bir toplumbilim, varolma, iyi olma ve toplumsal olma arasında bir uzlaşımın gerçekleştirilmesini amaçlayacak, son tahlilde sağlık sorunlarını varlık, toplumsallık ve ahlak sorunlarından şu ya da bu şekilde ayıran doğa biliminin paradigmasını sorgulayan ve reddeden bir toplumbilim olacaktır.¹³

2. Klasik Sosyolojide Kartezyen Düşünce ve Ruh-Beden Ayrımı

17. yüzyılda Batı dünyasının bilim tarafında yaşanan gelişmeler, düşünen insanları harekete geçirmişti. Kilisenin baskısından bunalan batı dünyası için bu kaçırılmayacak bir fırsattı. *Her şeye sil baştan* edasıyla *akıl sahibi* adamlar ardı ardına düşünceler serdetmeye başladılar. İlk yaptıkları da epistemolojinin temellerini yeniden kurmak oldu. Bilgiye sağlam temeller bulmak ve iyi temellenmiş bilgiyi basit önyargı, inanç veya kanıdan uzak tutmaya adeta yemin etmişlerdi. İşe özcü disiplinlerin (mantık ve matematik) kesinlik modelini kullanmakla başladılar.¹⁴ Rasyonalistleri (Descartes, Leibniz ve Spinoza) etkileyen kesinlik modeli, mantığın ve matematiğin biçimsel görünümünde saklıydı. Rasyonalistler, doğruluğundan şüphe edilmeyen aksiyomları çıkış noktası yaparak oluşturdukları *saf* akıl yürütme aracılığıyla insan bilgisinin tamamını eleştirel biçimde yeniden oluşturmayı amaçlamışlardı. (Descartes'in "Düşünüyorum, öyleyse varım," demesinin nedeni buydu).¹⁵ Descartes, düalist yaklaşımında, akıl karşısında bedeni ötekileştirerek nesneleştirmiş, insanı da bu süreçte özne olarak kurmaya

¹² Stauth-Turner, *Nietzsche'nin Dansı*, s. 286.

¹³ Stauth-Turner, *Nietzsche'nin Dansı*, s. 287.

¹⁴ 18. ve 19. yüzyıl düşünce dünyası için bilimsel bilgi ve yöntemi etrafında şekillenmiştir diyebiliriz. Doğa bilimlerinde yaşanan kesinlik ideali sosyal bilimlere de sarmalamıştır. Bu kesinlik sarmalı, sosyolojiyi bir disiplin olarak doğa bilimlerine eklememesine neden olmuştur. Bu ise, başta sosyoloji üzere sosyal bilimlerde bir kimlik sorunu haline gelmiştir.

¹⁵ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s. 203.

çalışmıştır. Dolayısıyla akıl bedenden önce gelir. Düşünce varlığın kanıtıdır. Düşünürseniz var olabilirsiniz. Beden ve ruh iki ayrı tözdür. Ruh maddî olmayan düşünen bir töz iken, beden ise, enliliği, uzunluğu, derinliği olan ve maddî bir tözdür.

Düşünce tarihi içinde ruh-beden ayrımında ruhtan yana konulan tavır Platona kadar uzanmaktadır. Eski çağ filozoflarından Platon idealizm düşüncesinin de etkisiyle varlığın kendisini arka plana iterek düşünceyi merkezî bir yere koymuştur. Platon'a göre idealar dünyasında ruh merkezî bir yerdedir, ölümsüzdür ve idealar dünyasından gelerek bedenle birleşir, böylelikle asıl yurduna kavuşmuş olur. Bedenin işlevi ise sadece bu yeri pekiştirmeye yarayan bir araç olmaktan ibarettir. Aristoteles Platon'un düalizmine karşı çıkar ve ruhu bedenin bir etkinliği, biçimleyici ilkesi olarak görür. Ona göre ruh yaşayan bir varlığın formu olması anlamında tözdür ki bu da potansiyel olarak yaşama sahip olması anlamında bedenin aktivitesi olduğu anlamına gelir. Aristoteles bu düşüncesi ile ruhun tamamıyla madde dışı olduğunu savunan düşünceleri eleştirmiştir. Ona göre ruh maddeden koparılıp açıklanamaz. Bedenin bir aktivitesi olan ruhun gelişebilmesi için bir forma sahip olması gerekir. Ortaçağ düşünürlerinden Büyük Gregorius beden için "ruhun şu iğrenç giysisi" demiştir. Beden yok olur, ölür, ama ruh her zaman varlığını sonsuza dek korur. Saint Louis Jonville'e göre ise insan öldüğünde ancak şu beden cüzzamından kurtulabilir.¹⁶

Sanayileşme ve teknolojide yaşanan gelişmeler doğa bilimlerini nesnellik ve kesinlik iddiasında metodolojik olarak haklı çıkardı. Çok geçmeden bu metodolojik haklılık sosyal bilimlerde de aynen kabul edildi. Sosyolojinin isim babası ve kurucularından olan Auguste Comte sosyolojisini yöntem olarak gözlemlenebilir olgular temelinde şekillendirmiştir. Ona göre, matematik ve doğa bilimleri nasıl nesnelere kontrol altına almışlar ise, sosyoloji de onların yöntemlerini benimseyerek toplumsal yasaları keşfedebilir ve toplumu kontrol edebilir. Dolayısıyla bilim ve tabii ki sosyoloji görünmeyenle, görünenin arkasındakilerle ve metafizik bir varoluşa sahip olan nedensel bağlarla ilgilenmez."¹⁷

Durkheim için sosyoloji, toplumsal olguları şeyler gibi inceleyecekse doğa bilimlerinin yöntemini benimsemek durumundadır. Ona göre sosyolojinin nesne alanı toplumsal olgulardır ve *Sosyolojik Metodun Kuralları* adlı eserinde toplumsal olguların nasıl insanlardan bağımsız, insanların dışında bir gerçekliğe sahip olduğunu tartışır. Onun için bilimsellik demek

¹⁶ Kızılcılık, "Küreselleşme, Beden ve Şizofreni", s. 89.

¹⁷ Auguste Comte, *Pozitif Felsefe Kuralları*, çev. Erkan Ataçay, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 2001, s. 42.

olgusalılık demektir.¹⁸ Bu alanda doğa bilimlerinde olduğu gibi beşerî bilimleri kendi temel yasalarına kavuşturma amacı ve çabasını, beşeri bilimleri kendi tabiatına uygun araştırma yöntemleri arama çalışmalarından tanıdığımız Dilthey ve Husserl'da da görmek mümkündür.

Dilthey ve Husserl, sosyal bilimler alanının özgünlüğü iddiasını sürdürmeye çalışırken, aslında doğa bilimlerinin üstün olduğu bir kavramsal hiyerarşiyi sürekli yeniden üretmek dışında bir şey yapmıyorlardı. Asıl ironik olan bu hiyerarşinin teoride sosyolojinin lehine olmak üzere pozitivizmin de kurucusu olan Comte tarafından başlatılmış olmasıdır. Comte beyhude bir çabayla bilimsel bir topluma yaraşır bir bilimler hiyerarşisinin en tepesine sosyolojiyi koymuştu.¹⁹

3. Sağlık Sosyolojisinin Doğuşu ve Gelişimi

Sağlık sosyolojisinin gelişimine baktığımızda, sosyolojinin diğer alt disiplinlerinden farklı bir gelişme sergilediğini görmekteyiz. Nitekim sağlık sosyolojisi ile ilgili ilk yayınlar, sosyolojiden çok tıpla ilgili kişiler tarafından üretilmiştir. Zira tıp tarihinde sağlık ve hastalık üzerinde kültürel ve sosyal davranışların etkisi bilinmekteydi. Hastalık ve sağlık olgusunun ilk defa kültürel olarak kodlanmasına antropologlar tarafından yerli halklar üzerine yapılan çalışmalarda rastlanmıştır. Avrupa'da sağlık ve hastalığın sosyal görünümüleri 18. yüzyıldan beri sosyal tıp, halk sağlığı ve antropoloji gibi disiplinler içerisinde çalışılmaktaydı.²⁰ Aslında Avrupa'da hızlı kentleşme, nüfus artışı ve beraberinde getirdiği pratik sorunlar tıp²¹ ve sosyoloji ilişkisini açıkça ortaya koymaktaydı.²² Buna rağmen E. Durkheim'in sosyolojide klasikler arasına giren 1897'de yazdığı öncü çalışması *İntihar*'ın dışında tıp ve Sağlık, 19. yüzyılda sosyolojinin kurucuları tarafından önemsenmeyen bir alan

¹⁸ Emile Durkheim, *Sosyolojik Metodun Kuralları*, çev. Enver AYTEKİN, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1994, s. 67.

¹⁹ Aktay, "Sosyolojinin Yitik İmgelemi", Felsefe ve Sosyal Bilimler, Muğla Üniversitesi Felsefe ve Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildirileri, Ankara: Vadi Yayınları, 2006, s. 173.

²⁰ Özellikle sosyal antropoloji sahasında ilk defa yapılan çalışmalar sosyolojinin tıba yönelmesini sağlamıştır. Antropologlar dünyanın birçok bölgesinde yerli halkların kültürleriyle sağlık-hastalık olgusu arasında yakın ilişki kurmuşlardır. bkz. Türkdöğen, "Türk Köy Sosyolojisine Yardımcı Olması Bakımından Medikal Sosyoloji, Saha ve Problemleri", Sosyoloji Konferansları, sayı: 6, İstanbul 1965- 1966, s. 47.

²¹ Modern tıbbın doğuşu 18. ve özellikle de 19. yüzyılda biyolojideki büyük ilerlemelerle başlamıştır. bkz. Fritiof Capra, *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*, çev. M. Armağan, İstanbul: İnsan Yayınları, 1992, s.143. ayrıca öзде mikrop teorisinin modern tıbbın esasını oluşturduğuna dair bkz. Türkdöğen, *Kültür ve Sağlık-Hastalık Sistemi*, s. 13.

²² Tıp alanında yaşanan bilimsel gelişmeler, hayatı yapay olarak yeniden üretme konusundaki yeni teknik olanakların beden, zihin ve toplum arasındaki siyasal, toplumsal ve felsefi ilişkileri yeniden düzenlediğini iddia eden yoruma dair bkz. Stauth-Turner, *Nietzsche'nin Dansı*, s. 41.

olarak kalmıştır. Sosyolojinin bir alt dalı olarak medikal sosyoloji²³/sağlık sosyolojisinin kuramsal ve metodolojik çerçevesinin bir disiplin dahilinde ortaya konması ise, Parsons tarafından 1951 yılında yayınlanan *Sosyal Sistem* adlı çalışmada alanın teorik olarak incelenmesiyle mümkün olagelmıştır. Görülen o ki sağlığı etkileyen sosyal faktörler bağlamında sosyoloji disiplinin bir alt dalı olarak sağlık sosyolojisinin bilim tarihindeki yerini alması *İntihar* gibi bir klasiğe rağmen epey bir zaman almış görünüyor. Asıl gelişimini 2. Dünya Savaşından sonra yaşayan sağlık sosyolojisi günümüzde ise çok önemli bir alan haline gelmiş, ilk deneyimlerini uygulamalı sosyoloji alanında yaşayan bu bilim dalı, Parsons'un hasta rolü kavramından sonra teorik çerçevesini tamamlama yoluna giderek, aynı zamanda kurumlar sosyolojisinin bir alt dalı olarak gelişme kaydetmiştir.

Sağlık sosyolojisi, hastalıkların toplumun yapısıyla ilişkisini, hastalıkların dağılımını, hastalıklara karşı insanların tutumlarını, hastalıkların sosyo-ekonomik ve kültürel nedenlerini, sağlık-hastalık ile sosyal sınıf ilişkilerini, yoksulluk, işsizlik, boşanma ve ölüm gibi sosyal olguların sağlık ve hastalığa etkilerini, çevre, yaşanan konut, aile ve meslek faktörlerinin sağlık ve hastalığındaki rolünü incelemektedir.²⁴ Bu inceleme alanları, sağlık ve hastalığın toplumsal ve kültürel olarak tanımlanmış kavramlar olduğu savını doğrular niteliktedir.

4. Cisimleşme

Sosyolojinin inceleme nesnesi olan toplum, hem yapı hem eylemdir: Sosyoloji toplumu insanın eylemiyle yaratılan nesnel bir yapı olarak kavrar. Sosyolojide süre giden bir sorun oluşturan eylemlilik ve yapı sorunu son yıllarda Giddens'in yapılaş(tır)ma nosyonunun egemenliği altına girmiş gibi görünmektedir. Eylemlilik/yapı tartışmasının bir sorunu, eylemlilikteki eyleyenin kim ya da ne olduğunu sorma zahmetine pek az toplumbilimcinin girmiş olmasıdır. Sosyolojide eyleyenin insan bireyi olduğunu zımnen kabul eden bir anlayış olsa da bu, bedenün görüngübilimi ve insanın cisimleşmesinin doğası sorusuna eğilme konusundaki başarısızlığından ötürü, doyuruculuktan uzak bir anlayıştır.²⁵

İnsan eyleyen birey olarak, beden sayesinde toplum sahnesine çıkmaktadır. Beden insanın sosyal hayattaki varoluş mekânıdır. Sosyolojik

²³ Medikal sosyoloji tabiri ilk defa McIntre tarafından 1894'te kullanılmıştır. bkz. Kasapoğlu, *Sağlık Sosyolojisi Türkiye'den Araştırmalar*, s. 1.

²⁴ Kızılcelik, *Türkiye'nin Sağlık Sistemi*, İzmir: Saray Kitabevleri, 1995, s.16. Ondan aktaran Nurşen Özçelik Adak, *Sağlık Sosyolojisi, Kadın ve Kentleşme*, İstanbul: Birey Yayınları, 2002. s. 18.

²⁵ Stauth-Turner, *Nietzsche'nin Dansı*, s. 141-142.

beden tartışmaları insanın bedeninin olduğu gerçeğinden hareketle yapılmaktadır. İnsanın bedeninin olduğu gerçeği, bize onun beden olduğu gerçeğini verir. Bu çerçevede toplumu, sosyolojinin büyük bedeni olarak düşünebiliriz; bu durumda bir *beden olarak toplum, bedensel ilişkiler* ağı olarak kabul edilebilir. Buradan da sağlık ve hastalığın birer bedensel deneyim olarak sosyolojik kodları rahatlıkla ele alınabilir. Gerçekten de sosyal, ekonomik, kültürel, eğitsel, siyasal, medikal vs. ilişkileri beden çerçevesinde ele almak, bu ilişkilerin iyi anlaşılmasında ve açıklanmasında önemli bir yaklaşım olarak gözükmektedir. Bedene bu şekilde toplumun anlaşılmasında önemli bir pozisyon biçildiğinde, siyaset, din, ekonomi, medikal gibi sosyolojilerde konuların beden çerçevesinde ele alınması önemli hale gelmektedir. İnsanın sosyal aktör olarak toplumdaki varlık sahnesine çıkmasıyla beden arasındaki bağlantı dikkate alınarak denilebilir ki, beden, insanın insan olarak görünme aracıdır. Bu manada insanı insan kılan, onun bedenidir. O nedenle toplumsal bir varlık olarak insan, bedenle toplum sahnesine çıkar. “Beden, insanın varlığının aynasıdır.” demek gerekmektedir.²⁶

İnsanın gündelik dünyası, Nietzsche’nin “küçük şeyler”inin, yani beğeni, duygu, mübadele, deneyim ve oluşun gündelik dünyasıdır. Bu gündelik dünya, cisimleşmiş ve simgeler, duygular ve nesnelerin oluş halindeki karşılıklılık dünyasına dâhil olmuş bulunan toplumsallaşmış bireyler tarafından kurulur. Klasik kartezyen felsefenin bilişsel dünyası, deneyimin dünyası karşısında deneyimler, mübadeleler, duygular ve ruh halleri üzerine bir düşünümdür. Harfiyen söylenirse düşünme, bu yoğun gündelik uğraş ve cisimleşme dünyasının bir ussallaştırılmasıdır. Toplum kavramı da bu durumda, toplumsallaşmış varlıkların aralıksız işleyen sonsuz karşılıklılık dünyasının soyut bir dile getirilişi anlamına gelmektedir.²⁷

Cisimleşme terimiyle, pratikte deneyimleri kavramlardan, duyguları us yürütmelerden, zihni bedenden ayırmanın olanaksız olduğu bir durum kastedilmektedir. Bir kişi olmak temelde beden içerisinde sınırlanmaktır, ama beden bilinçli dünya deneyimlerinden ayrı tutulamaz. Cisimleşme düşüncesi kartezyen felsefedeki kişinin bir uzantısı olarak bir bedene sahip olma ana imgesi karşısında *bir bedeni olmak, bir beden olmak* ve *vücut bulmak* arasındaki karşıtlığa vurgu yapmaktadır. Nietzsche’nin belirttiği gibi, bir beden olduğumun duygusu kişi ile bedeni arasında bölünmez bir birliğin varlığına işaret etmektedir. Bedenimi hasta olduğum sürece tecrübe etsem de, insanoğlunun bedeni üzerinde dolaysız bir egemenliği söz konusudur,

²⁶ Ejder Okumuş; “*Bedene Müdahalenin Sosyolojisi*”, Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi, www.e-sarkiyat.com ISSN: 1308-9633 Sayı: II, Kasım 2009, s. 2-3.

²⁷ Stauth-Turner, *Nietzsche’nin Dansı*, s. 143.

böylece, normal olarak kollarımızı ve bacaklarımızı çevremizle ilişkiye girdiğimiz sürece hareket ettirmeyi düşünmek zorunda kalmayız.²⁸

Toplumsal bireyler olarak, tarih boyunca bizler bedenlerimizi hareketlerimizi ve arzularımızı daraltan doğal bir sınır ve sabit bir çevre olarak tecrübe etmişizdir. Gelgelelim bu fiziksel çevre, aynı zamanda, benim üzerinde hatırı sayılır bir egemenliğe ve denetime sahip olduğum bir çevredir. Bizim bedenlerimiz söz konusu olduğunda kendiliğinden, dolaysız ve egemen bir kavrayışımız olduğunu belirten görüngübilimsel bir durum yaşanmaktadır. Hem bir bedenim hem de bir beden sahibi olmaklık, bedenimin basitçe yabancı, harici ve tuhaf bir nesnel çevre olması ihtimalini dışlayarak canlı ve dolaysız bir varlık olduğunu öğretir. Zira pratik kavramlarla söyleyecek olursak, bedenim öldüğü anda bu benim kişisel ölümüm anlamına gelir ve varlığım bedenime tabidir. Bir bedene sahip olmama karşılık, beden teknikleri yoluyla ben aynı zamanda bir beden oluştururum. Erving Goffman'ın açıkladığı üzere bizlerin cisimleşmesi sürekli ve düzenli beden çalışması pratiklerini gerektirir.²⁹

Sağlık ve hastalık birer bedensel deneyimdir. Bu, usun öncelik taşıdığını yadsıyarak cisimleşme yoluyla bedensel deneyim karşısında anlıkçılığın bir eleştirisini geliştirmeye çalışmakla mümkün görünmektedir. Cisimleşmemizin bu görünümüleri, en çok hastalık deneyimimizi tecrübe ettiğimiz zaman ön plana taşınır. Hastalık, bedenlerimiz üzerindeki denetim halimizi ve egemen olma durumumuzu yitirdiğimiz, organlarımızı şeyler gibi tecrübe ettiğimiz zaman ortaya çıkan bir yabancılaşma biçimidir. Oliver Sacks, bir dağ tırmanışı sırasında geçirdiği kazanın ardından kaleme aldığı *Üzerinde Durulacak Bir Bacak*'ta, kaza ve hastalık görüngübilimini parlak bir şekilde kavrayarak, yararsız bacağına nasıl da bir nesne ve bir yokluk olarak tecrübe ettiğini betimlemiştir.³⁰

4. Nietzsche'de Sağlık ve Hastalık Eğretilmesi

Nietzsche, bedeni gerçek bir kendilik olarak fizyolojik terimlerle kavramsallaştırmayı başarmış, bedeninin sağlığını ve hastalığını epeyce bireyselleştirilmiş terimler içerisinde görmeye çalışmıştır. Öyle ki, ben bir bedene değil, daha ziyade bedenime sahibimdir ya da son kertede eyleyen birey olarak benim cisimleşmemdir. Cisimleşmenin benzersiz bir bireysellik olduğunu belirten Nietzsche'ye göre beden Foucault'dan farklı olarak tek biçimli değildir; benim beden deneyimim zorunlu olarak benzersiz ve özeldir. "Kendi başına sağlık diye bir şey yoktur ve bir şeyi bu şekilde tanımlama

²⁸ Stauth-Turner, *Nietzsche'nin Dansı*, s. 143.

²⁹ Stauth-Turner, *Nietzsche'nin Dansı*, s. 284.

³⁰ Stauth-Turner, *Nietzsche'nin Dansı*, s. 284.

yönündeki tüm girişimler acınası başarısızlıklarla sonuçlanmıştır. Bedenimiz açısından neyin sağlıklı olduğunun belirlenmesi bile sizin amacınıza, ufkunuza, enerjinize, itkilerinize, hatalarınıza ve her şeyden önce de ruhunuzun ideallerine ve hayallerine bağlıdır. Nitekim bedenin sayısız sağlıkları vardır; benzersiz ve kıyaslanamaz olanın başını yeniden kaldırmasına daha fazla izin verdikçe, “insanların eşitliği” dogmasından vazgeçtikçe, tıp adamlarının da normal diyet ve bir hastalığın normal seyri gibi kavramların yanı sıra normal sağlık kavramını da terk etmeleri gerekir”.³¹ Nietzsche’nin beden görüşleri, bedenin bir disiplin dahilinde ussallaştırılmasının tarihinden ziyade, geçerli bir ahlakın temelini oluşturacak geçerli bir sağlık biçimi arama çabasıyla ilintiliydi. Bu yüzden felsefesi, hastalığın karşıtı sağlıklı varoluşun ahlaki değerlerine yaslanıyordu. Nietzsche’ye göre sağlık, dinç bedenlerin ve değerli toplumların amacı olmalıydı.

Nietzsche’nin fiziksel hastalığı hayatının ve felsefesinin geçici bir görünümü olmaktan çok, bütün bakış açısının merkezi ve başat bir sorunu halini almıştı. Mektupları sağlık, felsefe, tıp ve kültür bunalımı etrafında şekillenen tartışmalarla doluydu. Düşünceleri arasında sağlık arayışında olduğu apaçıktır. Alman kültürünün hastalıklı olduğunu söyler, kendisine zamanının toplumsal virüsünü anlamakla görevli toplum hekiminin kültür ruhbilimcisi rolünü yakıştırdı. Yazılarının çoğunda sağlık ve hastalık eğretilmelerini sıkça kullanmıştır. Modern öncesi toplumları betimlemek üzere sağlık eğretilmesini kullanmıştır. Modern toplumu değil, rekabetçi spor ve siyaset alanında kişisel özerklik arayışındaki Yunan toplumunu sağlıklı bulurdu. Düşünceleri üreten bir organ olarak zihin ile fizyolojik süreçler yoluyla enerji üreten sindirim sistemi arasında bir koşutluk ve benzeşim kurdu. Dini bir tür uyuşturucu olarak gören Marx’ın yabancılaşma görüşüne koşut bir biçimde, Nietzsche dini hasta olanlar için acıları hafifletici, bir çeşit ağrı kesici olarak gördü. Nietzsche’ye göre zaten papazlar da hayatlarını daima insanların hastalıklarını uyuşturarak kazanırlar. Dinin, vahim bir şekilde hasta olanlar üzerinde yatıştırıcı bir etkisi olabilir, ama yanlış bir şekilde uygulandığında sağlıklı bedenleri tahrip eder. Buna ek olarak, Nietzsche hastalığı, bedeni eyleme geçmeye sevk eden, gizil olarak olumlu bir mücadele alanı biçiminde, sağlığa kavuşturacak bir itki biçimi olarak görmekteydi. Hastalık genellikle sağlıklı bir bedene karşı arzu edilen bir meydan okuma olarak görülür. Bu meydan okuma sağlıklı bedeni yeni eylem ve gelişim biçimlerine yöreklendirir.³²

³¹ Stauth-Turner; *Nietzsche’nin Dansı*, s. 284.

³² Stauth-Turner, *Nietzsche’nin Dansı*, s. 278.

Sonuç

Batı sosyal bilim anlayışındaki temel teorik ve pratik problem, tıp, siyaset ve din gibi alanlarda insan bedenini ele alan çalışmaların, geleneksel akıl/beden ayrımı varsayımına dayanması ve bedenselliğin ihmal edilmesidir. Beden ve birer bedensel deneyim olarak sağlık-hastalık üzerinden çözümlenmeler yaparken toplumbilim, varolma, iyi olma ve toplumsal olma arasında bir uzlaşımın gerçekleştirilmesini amaçlayacak, sağlık sorunlarını varlık, toplumsallık ve ahlak sorunlarından şu ya da bu şekilde ayıran doğa biliminin paradigmasını sorgulayan ve reddeden bir toplumbilim olmalıdır.

Sağlık-hastalık sosyolojisine dâhil olacak çözümlenmelerin, öncelikle sosyal aktörün ete kemiğe bürünmüş, cisimleşmiş varlığıyla dikkate alınması, bireylerin kendi kimliklerini tanımlama, kendi bedenleri ve arzuları üzerinde egemenlik kurma ve benlik teknikleri aracılığıyla bir özgürlük pratiğini yürürlüğe koyma gücüne sahip olduklarını ortaya koyan ve savunan teorilerin sosyolojide imkân bulması lazım gelmektedir.

Kaynakça

- Adak, Nursen Özçelik, *Sağlık Sosyolojisi, Kadın ve Kentleşme*, İstanbul: Birey Yayınları, 2002.
- Aktay, Yasin, *Body, Text and Identity*, ODTÜ, (Yayınlanmamış doktora tezi), Ankara 1997.
- , "İktidarın Nesnesi ve Kaynağı Olarak Beden ve Kimlik Politikaları", 3. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Eskişehir, 2-4 Kasım *Sivil Toplum Dergisi*, Yıl 1, Sayı 2, 2003.
- "Tarihselcilikteki Huzur İradesi", Fecr Yayınları, III. Kur'an Sempozyumu, Ankara 1997.
- "Sosyolojinin Yitik İmgelemi", Felsefe ve Sosyal Bilimler, Muğla Üniversitesi Felsefe ve Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildirileri, Ankara: *Vadi Yayınları*, 2006.
- Bayyığıt, Mehmet, "Sağlık-Din Sosyolojisi", *SÜİFD*, Sayı 12, Güz 2001. s.13-18.
- Capra, Fritiof, *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*, çev. M. Armağan, İstanbul: İnsan Yayınları, 1992.
- Cirhinlioğlu, Zafer, *Sağlık Sosyolojisi*, Ankara: Nobel Yayınları, 2001.
- Comte, Auguste, *Pozitif Felsefe Kursları*, çev. Erkan Ataçay, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 2001.
- Giddens, Anthony, *Sosyoloji*, Ankara: Ayraç Yayınevi, 2000, s. 126.

- Durkheim, Emile, *Sosyolojik Metodun Kuralları*, çev. Enver Aytekin, İstanbul: Sosyal Yayınlar,1994.
- Esgin, Ali, "Beden Sosyolojisi Açısından Popüler Kültür ve Kadın", *İnönü Üniv. Sanat ve Tasarım Dergisi*, Özel Sayı, Cilt 1, 2011. s.669–679.
- Foucault, Michael, *Kliniğin Doğuşu*, çev. Temel Keşoğlu, İstanbul: Doruk Yayınları, 2002.
- Işık, Emre, *Beden ve Toplum Kuramı, Öznenin Sosyolojisinden Bedenin Sosyolojisine*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1998.
- Kasapoğlu, Aytül, *Sağlık Sosyolojisi Türkiye'den Araştırmalar*, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları,1999.
- Kızılçelik, Sezgin, *Türkiye'nin Sağlık Sistemi*, İzmir: Saray Kitabevleri, 1995.
- Kırsal ve Kentsel Kesimdeki Sağlık Sisteminin Sosyolojik Açidan Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi, (Yayınlanmamış doktora tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.
- "Küreselleşme, Beden ve Şizofreni", *C.Ü. Tıp Dergisi*, sayı 25 Özel Ek.
- Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları,1999.
- Nazlı, Aylin, "Görünmeyen Bedenden Görünen Bedene Bedenin Sosyolojisi", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2005, sayı 2.
- Okumuş, Ejder, "Bedene Müdahalenin Sosyolojisi", *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, www.e-sarkiyat.com ISSN: 1308-9633 Sayı II, Kasım 2009.
- O'neil, John, *The Communicative Body Studies in Communicative Philosophy, Politics and Sociology*, Evanston Northwestern University Pres 1989.
- Oskay, Ülgen, "Medikal Sosyolojide Bazı Kavramsal Açıklamalar", *Sosyoloji Dergisi*, E.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, Sayı 4, 1993, s.74–92.
- Özen, Sevinç, "Sağlık ve Sosyo-Kültürel Yapı Değişkenleri", *Sosyoloji Dergisi*, E.Ü.Edebiyat Fakültesi Yayınları, Sayı 5, 1994, s.112–129.
- Parsons, Talcott, "Sağlık ve Hastalık: Sosyolojik Bir Eylem Perspektifi", *Toplumbilim Dergisi*, Sağlık Sosyolojisi Özel Sayısı, Sayı 13, Temmuz 2001. s. 99-108.
- Stauth Georg -Bryan S.Turner, *Nietzsche'nin Dansı, Toplumsal Hayatta Hınç Karşılıklılık ve Direniş*, çev. Mehmet Küçük, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2005.
- Swingewood, Alan, *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, çev. Osman Akınhay, İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları, 1998.

- Sugiyama, Ceren Aksoy, "Antropolojide Beden Sorunsalına Bedenileşme Teorisinin Katkısı", Ankara Üniv. DTCF Antropoloji Dergisi, Sayı 24, s.69-93.
- Turner, Bryan S., *Regulating Bodies: Essays in Medical Sociology*, Routledge, London 1992.
- *The Body and Society*, Sage Publications, London 1996.
- *Medical Power and Social Knowledge*, Second Edition, London: Sage Publications, 1995.
- Türkdoğan, Orhan, "Türk Köy Sosyolojisine Yardımcı Olması Bakımından Medikal Sosyoloji, Saha ve Problemleri", *Sosyoloji Konferansları*, sayı: 6, İstanbul 1965– 1966.
- Kültür ve Sağlık-Hastalık Sistemi (Doğu'da Bir Kasabamın Tıbbi Sosyoloji Açısından İncelenmesi)*, İstanbul: M.E. B. Yayınları, 1991.

